

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՂ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ՝

ՀՀ ԿԳՄՍՆ «ՄԱՌՏՈՒՆՈՒ Տ. ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑ» ՊՈԱԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍԱԿՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ՝

«ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ՄԵՁ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ՁԵՎԱԿՈՐՈՒՄԸ ԱՌԱՐԿԱՅԻ ԴԱՍԱՎԱՆԴՄԱՆ
ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ»

ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ ՎԱՅՐԸ՝

ՎԱՐԴԵՆԻՍ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԴԵՎԱՎԱՐ՝

ՀԱՍՄԻԿ ԲԵՅԲՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՑԻՉ՝

ՄԱՔՍԻՄ ՍՈԿՐԱՏԻ ԳԱԼՍՏՅԱՆ

ԴՊՐՈՑ՝

ՏՐԵՏՈՒՔԻ ՄԻՋՆԱԱՐԳ ԴՊՐՈՑ

2022Թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն	2
Նյութեր և մեթոդներ	6
Արդյունքներ	8
Քննարկումներ	13
Եզրակացություն	18
Օգտագործված գրականության ցանկ	19

Ներածություն

Արժեքային կողմնորոշումները ծառայում են որպես շահերի, կարիքների, անձնական պահանջների, հասարակության մեջ դիրքի և հոգևոր զարգացման մակարդակի կողմնորոշման ընդհանուր ցուցիչ: Այսօր հասարակության զարգացման ուղին և հեռանկարները կախված են դեռահասների մոտ ձևավորված արժեքներից և սոցիալական հարաբերությունների նոր փոփոխություններին նրանց պատրաստվածության աստիճանից: Ահա թե ինչու դեռահաս բնակչության արժեքների ձևավորման և արժեքների նկարագրի ընկալումը կարող է օգնել նրանց, ովքեր ծրագրում և իրականացնում են կրթական քաղաքականությունը, որպեսզի նրանք կարողանան ճիշտ որոշել ուսուցման և կրթության նպատակները և հաջողությամբ իրականացնել դրանք:

Արժեքները տարբեր հասարակական գիտություններում ուսումնասիրության հաճախ օրինակ են, մի բան, որը պայմանավորված է նրանց տեսական և գործնական ներդրմամբ՝ երևույթների մեկնաբանման և ըմբռնման գործում, որպես կանխատեսման հնարավորության, որը բխում է դրանց մոտիվացիոն ներդրումից և հարաբերական կայունությունից: Դրանք հնարավորություն են տալիս բացատրել և կանխատեսել անհատների վարքագիծը, պատկերացում կազմել նրանց արժեքային կողմնորոշումների մեջ և նպաստել սոցիալականացման վրա ունեցած արժեքների ձևավորման մեխանիզմների և ազդեցությունների գիտակցումների ընդլայնմանը: Դեռահաս բնակչության մեջ արժեքների ձևավորման և արժեքային նկարագրի ընկալումը կարող է օգնել նրանց, ովքեր ծրագրում և իրականացնում են կրթական քաղաքականությունը, որպեսզի նրանք կարողանան ճիշտ որոշել ուսուցման և կրթության նպատակները և հաջողությամբ իրականացնել դրանք: Առանձին սերունդների արժեքային կողմնորոշումների տվյալները, որոնք հավաքվել են տարբեր ժամանակաշրջաններում, թույլ են տալիս եզրակացություններ անել կայունության, համապատասխանաբար երիտասարդների արժեքի պրոֆիլի փոփոխության վերաբերյալ, ինչպես նաև ընթացիկ սոցիալական հանգամանքների ազդեցության անհատական արժեքների որոշման վրա:

Արժեքներն ընդունվում են սոցիալական ուսուցման միջոցով՝ սոցիալականացման տարբեր գործակալների ազդեցության տակ, որոնք գիտակցաբար, ինքնաբուխ կերպով նպաստում են որոշակի արժեքների //ընդունմանը: Անհատական կյանքում արժեքների ձևավորման մասին խոսելիս

հիմքն է դնում ընտանիքը, թեև նշանակություն ունեն նաև հասակակիցների վրա ազդեցությունները, զանգվածային հաղորդակցության միջոցները: Ինչ վերաբերում է հասարակության կողմից նախընտրելի արժեքների որդեգրմանը, դպրոցը սոցիալականացման գործակալ է, որն անմիջականորեն միջնորդում է հասարակության և ուսումնա-կրթական գործընթացին մասնակցող երիտասարդների միջև: Սա, իհարկե, այն դեպքում, եթե հասարակության նպատակները բավական հստակորեն դրված են, և կրթական ծրագիրը կանխատեսում և տալիս է դպրոցի հետևողական և համակարգված ազդեցություն աշակերտի արժեքների վրա:

Արժեքները և արժեքային կողմնորոշումը էմպիրիկ հետազոտության մեջ առավել հաճախ օգտագործվում են որպես հոմանիշներ, քանի որ դրանց տարբերությունները դժվար թե հնարավոր լինի գործառնականացնել: Այնուամենայնիվ, նման տարբերություններ կան.

Արժեքները կատարում են ընտրովի սոցիալական վարքագծի բոլոր տեսակների գործառույթը՝ սոցիալական գործողություն, գաղափարախոսություն, վերաբերմունք և բարոյական դատողություն՝ համեմատվելով ուրիշների հետ՝ ձեզ և ուրիշներին արդարացնելու համար: Պարսոնսը և Շիլսը ենթադրում են, որ արժեքները ընդունված սիմվոլիկ համակարգի տարր են, որը ծառայում է որպես կողմնորոշիչ այլընտրանքների միջև ընտրության չափանիշ կամ չափանիշ, այդ իսկ պատճառով դրանք սոցիալական գործողության անհրաժեշտ տարր են և սահմանում են ընտրության ձևը և նման գործողության պատշաճ պարտավորությունը:

Kluckhohn-ի սահմանումը շեշտում է անհատի կամ խմբի համար բնորոշ արժեքների բացահայտ և անուղղակի բնույթը. մենք ճիշտ և պատշաճ ենք զգում մեզ և ուրիշների համար ցանկանալը: Իրականում արժեքները վերացական չափանիշներ են, որոնք հաղթահարում են պահի ազդակները և անցողիկ իրավիճակները»: Ըստ այդմ՝ արժեքները ներկայացնում են որոշակի չափանիշներ, հասկացություններ, չափորոշիչներ և հավատալիքներ մարդկային գոյության ցանկալի նպատակների համար. անհատական և համատեղ վարքի ձևեր և սոցիալական հարաբերություններ. Նույնիսկ հեղինակները արժեքները սահմանում են որպես անհատի հարատև կամ համեմատաբար տևական տրամադրվածություն, որպեսզի որոշ առարկաներ նկատեն, մեկնաբանեն և գնահատեն թվացյալ ցանկալի ձևով և ըստ այդ փորձի, վարվեն նրանց նկատմամբ:

Արժեքների հանրահայտ հետազոտող Rokeach-ը ռանձնացրել է արժեքների երկու կարևոր գործառույթ. Այս գործառույթներից մեկը ներկայացնում է մեր վարքագիծը կառավարող չափանիշները, իսկ մյուսը, որը կոչվում է մոտիվացիոն, վերաբերում է մեր հակումն արտահայտող բաղադրիչներին:

արժեքներ ձեռք բերելու համար (օրինակ, մենք հակված ենք լինել ազնիվ և համերաշխ): Այս առումով կատարման միտումը ներկայացնում է մարդու կարիքը: Ենթադրվող որոշումները ցույց են տալիս, որ արժեքները պարունակում են երեք կարևոր բաղադրիչ՝ ճանաչողական (արժեքը որպես հասկացություն), աֆեկտիվ (արժեքը որպես ցանկալի բան) և կոնատիվ (արժեքը որպես ընտրության չափանիշ): Նման դրույթները ցույց են տվել, որ արդյունավետ և հարմար են սոցիոլոգիական հետազոտության համար, քանի որ դրանք արժեքները տեղադրում են սոցիալական գործողության հայեցակարգի մեկնաբանական շրջանակում՝ ներկայացնելով սոցիալական դինամիկան հասկանալու հիմքը:

Արժեքներն առավել հաճախ բաժանվում են գործիքային և նպատակային (տերմինալ): Գործիքային արժեքները կարող են կապված լինել կամ բարոյականության կամ հեղինակության հետ (վավերականություն): Բարոյականության օրինակ կլինեն՝ լինել ազնիվ, իսկ հեղինակության օրինակ՝ տրամաբանական վարքագիծ: Թիրախային կամ տերմինալային համար արժեքներ են համարվում այն արժեքները, որոնք ներկայացնում են մարդու գոյության ցանկալի նպատակները, համապատասխանաբար նպատակներ, որոնք ցույց են տալիս բոլոր մարդկանց կյանքի նպատակը կամ համընդհանուր հակումները (դրա պատճառով բոլոր արժեքները կոչվում են նպատակային-Էկզիստենցիալ): Գործիքային (համապատասխանաբար արժեքներ՝ միջոցներ) համարվում են այն արժեքները, որոնք կարող են ծառայել որպես նպատակային (տերմինալ) արժեքների կատարման «միջոցներ»:

Արժեքային կողմնորոշումները, այնուամենայնիվ, ներկայացնում են արժեքների անհատական հիերարխիկ համակարգ, որը որոշում է անձի կողմնորոշումը կամ նրա վարքագծի ընտրողականությունը: Ռոտը և Յավելկան արժեքային կողմնորոշումները սահմանում են որպես վարքագծի և գործելու ընդհանուր սկզբունքներ՝ կապված որոշակի նպատակների հետ, որոնք մենք ձգտում ենք իրականացնել ենթադրում է, որ արժեքային կողմնորոշումները համոզմունքների լայն, ավելի քիչ արտահայտված համակարգ են,

համապատասխանաբար համեմատաբար հետևողական և բավականաչափ համահունչ: ուղղված նպատակների որոշակի կատեգորիաներին: Դեռահասի մոտ արժեքային կողմնորոշումները աստիճանաբար ձևավորվում են նրա սոցիալականացման գործընթացում՝ հասնելով դեռահասի անհատական-հոգեբանական աշխարհում սոցիալական տեղեկատվության միջոցով: Արժեքային կողմնորոշումների համակարգի ձևավորումը գործընթաց է. մարդաշինությունը և նման համակարգը ցույց են տալիս որպես միջոց սոցիալական որոշակի նպատակների իրականացման համար: Ժամանակակից պայմաններում երիտասարդ սերունդների մոտ արժեքային կողմնորոշումների ձևավորման գործընթացը տեղի է ունենում հասարակության մեջ տեղի ունեցող բարեփոխումների համատեքստում: Այս փոփոխությունները ոչ միայն հանգեցնում են փոփոխությունների: տնտեսական հարաբերություններում, այլև ուղղակիորեն ազդում է հոգևոր մթնոլորտի և միջանձնային հարաբերությունների վրա:

Յոգեբան Բիթինսաը (1971), վերլուծելով արժեքային կողմնորոշումների ձևավորման մեխանիզմները, բացատրում է անվճար կրթության դերը սոցիալական անփոփոխ վերաբերմունքի և համոզմունքների նկատմամբ: Միջազգայնացումը վերաբերում է սոցիալական գաղափարների վերափոխման գործընթացին՝ որպես մարդկության հատուկ փորձ՝ դեպի դրական ակտեր խթանելու և բացասականից զսպելու համար: Այսպիսով, միջազգայնացումը ոչ միայն սոցիալական նորմերի ընդունումն է, այլև նաև այդ գաղափարների հաստատումը որպես մարդկային կյանքի գերիշխող և կարգավորող: Սոցիալական գաղափարները համարվում են միջազգայնացված, երբ նրանք ղեկավարում են մարդուն: Այսպիսով, արժեքային կողմնորոշումների ձևավորման գործընթացը որոշակի անհատի համար օբյեկտիվ արժեքների սուբյեկտիվ իմաստով փոխանցման գործընթաց է: Խնդիր է ի հայտ գալիս դեռահասի մոտ անգիտակցաբար բարեկեցիկ բարգավաճող ուժերի ձևավորման և բացասական վարքագիծը արգելող ներքին «արգելակի» հետ: Անվճար կրթության հայեցակարգը կառուցված է դրա հիման վրա, և այն չունի կաշկանդող, այլ միայն այն պայմանով, որ ձևավորվում են դեռահասի վարքագծի անգիտակից ներքին կարգավորիչներ:

Արժեքային կողմնորոշումների զարգացումը անձի հասունության նշան է, անհատի սոցիալականացման աստիճանի ցուցանիշ: Արժեքային կողմնորոշումների կայուն և հետևողական կառուցվածքը առաջացնում է անձի

այնպիսի հատկանիշների զարգացում, ինչպիսիք են՝ ամբողջականությունը, վստահությունը, որոշակի սկզբունքների և իդեալների նկատմամբ հավատարմությունը և ակտիվ կյանքի դիրքը: Անկայունությունը, սակայն, անհամապատասխանություն է առաջացնում վարքի մեջ: Արժեքային կողմնորոշումների թերզարգացումը ինֆանտիլիզմի նշան է:

Որպես օրինակ և կողմնորոշում ծառայելու իրենց ուժի շնորհիվ արժեհամակարգի անկարգություններն ու վերելքները հետ են մղում մեծ խաթարումները ընդհանուր հասարակության և մշակույթի մեջ, բայց նաև հակառակը: Այնուամենայնիվ, արժեքների միջև լիարժեք համատեղելիությունը և ներդաշնակությունը գրեթե անհնար է: Եթե մարդիկ համաձայնվեն բոլոր արժեքներում, և եթե ներդաշնակ հարաբերություններ տիրեն, ապա նման ներդաշնակությունը շատ արագ կվերածվի հոգնեցուցիչի:

Նյութեր և մեթոդներ

Այս հետազոտության խնդիրն այն է, թե արդյոք կրթության տեսակը ազդում է դեռահասների արժեքների և արժեքային կողմնորոշումների ընտրության վրա:

Հետազոտությանը մասնակցել են միջին և ուշ պատանեկության 370 դեռահասներ՝ տղամարդիկ և կանայք: Ինչ վերաբերում է կրթության տեսակին. բ) ավագ դպրոցի աշակերտները և նման սովորելու էթիկան իրենց ուսման ընթացքում, գ) ավագ դպրոցի աշակերտները և նման սովորելը ոչ կրոնական առարկաներ, ոչ էլ էթիկա իրենց կրթության ընթացքում:

Հարցվածները ավագ դպրոցի աշակերտներ են, որոնք սովորում են Սկոպյեում՝ Մակեդոնիայի ուղղափառ աստվածաբանական դպրոցում, Սբ. Կլիմենտ Օհրիդսկի», գիմնազիա «Նիկոլա Կարև», «Գիմնազիա», «Չդրավկո Ցվետկովսկի», «Լազար Լիչենովսկի», «Ֆիզիկական կուլտուրայի ավագ դպրոց», «Մետոդիա Միտևսկի»- Բրիկո, ինչպես նաև համալսարանի բոլոր ուսանողներին՝ Սբ. . Կիրիլ և Մեթոդիոս», համապատասխանաբար հետևյալ ֆակուլտետները՝ Ուղղափառ աստվածաբանության ֆակուլտետ, փիլիսոփայական ֆակուլտետ, մանկավարժական ֆակուլտետ, ճարտարապետության և ֆիզիկական դաստիարակության, սպորտի և առողջության ֆակուլտետ:

Յետազոտության դաշտային մասն իրականացվում է 2013 թվականի սեպտեմբերից մինչև նոյեմբեր ընկած ժամանակահատվածում: Օգտագործվել է պատշաճ նմուշ՝ կազմված ավագ դպրոցի աշակերտներից և նախընտրելի ավագ դպրոցներում և ֆակուլտետներում գործիքների տրամադրման ժամանակ ներկա ուսանողներից: Յետազոտության ընթացքում կիրառվել է ex-post facto պրոցեդուրա՝ որոշելով դեռահասների գերիշխող արժեքների և արժեքային կողմնորոշումների տեսակները՝ կախված այն հանգամանքից, թե արդյոք նրանք սովորում են կրոնական առարկաներ, դասավանդող-կրթական գործընթացում էթիկա կամ այդպիսիք բացակայում են դասախոսություններում:

Գործիքներ. Արժեքների նախապատվությունները չափվում են Rokeach-ի արժեքների հարցաշարի փոփոխված տարբերակի օգնությամբ (Rokeach, 1973): Գեոդեզիկներից պահանջվել է դասակարգել ըստ իրենց համար նշանակության 16 տերմինալ արժեքների (կյանքի նպատակներ) և 16 գործիքային արժեքների (վարքագծի ձևերի): Վերջնական արժեքները ներկայացված են հետևյալ կատեգորիաներով՝ սոցիալական հեղինակություն, հետաքրքիր կյանք, իսկական բարեկամություն, աշխարհում խաղաղություն, ինքնահարգանք, ներդաշնակ ընտանեկան կյանք, հոգևոր խաղաղություն, արդարություն, իմաստություն, տնտեսական բարեկեցություն, իսկական սեր, ավելի լավը լինելու ձգտում: , անվտանգություն սիրելիների համար, հաճույք, սոցիալական արդարություն և հրաշքերի աշխարհ: Գործիքային արժեքները ներկայացված են հետևյալ կատեգորիաներով՝ հավակնոտություն, համագործակցություն, ինքնատիրապետում, անկախություն, ազնվություն, վճռականություն, հնարամտություն, կարողություն, օգնություն, մաքրություն, առատաձեռնություն, տրամաբանություն, գիտակցություն, քաղաքավարություն, մրցունակություն և նրբանկատություն:

Չարցվածների արժեքային կողմնորոշումները որոշվում են Պոպպիչի կողմից կառուցված կենսակերպերի սանդղակի օգտագործմամբ: Այս սանդղակը բաղկացած է տասը ապրելակերպից և՛ ընտանեկան-սենտիմենտալ, ալտրոլիստական, ճանաչողական, ուտիլիտարիստական, ժողովրդականություն, էգոիստական-անհատականություն, պրոմեթեական ակտիվիզմ, հեղոնիստական, կրոնական ավանդական և ուժային ուղղվածություն:

Արդյունքներ

Չամաձայն նկարագրական վիճակագրությունից ստացված արդյունքների, մենք կարող ենք տեսնել, որ կան կյանքի ոճեր, որոնք բարձր են գնահատվում գեոդեգատորների բոլոր խմբերի կողմից: Դրանք հետևյալն են՝ ընտանեկան կողմնորոշում, ինդիվիդուալիստական կողմնորոշում և պրոմթեական գործունեություն: Կրոնականությունը, այնուամենայնիվ, ամենաբարձր վարկանիշն ունի կրոնական առարկաներ և էթիկա դասավանդող դեռահասների կողմից, իսկ հետազոտողների մնացած երկու խմբերն այն դասում են վերջին կյանքի ոճերի շարքում: Չեղոնիզմը, որպես ապրելակերպ, բարձր է գնահատվում այն հետազոտողների խմբի կողմից, ովքեր չեն սովորել էթիկա, ոչ էլ կրոնական առարկաներ, բայց դա այդպես չէ գեոդեգիների մյուս երկու խմբերի դեպքում: Ալտրուիստական կողմնորոշումը բարձր է դասվում այն դեռահասների կողմից, ովքեր սովորում են կրոնական առարկաներ և էթիկա, և դեռահասները սովորում են էթիկա, բայց ոչ այն դեռահասները, ովքեր չեն սովորում էթիկա կամ կրոնական առարկաներ: Օգտակար կողմնորոշումը բարձր է դասվում այն դեռահասների կողմից, ովքեր սովորում են էթիկա և նրանք, ովքեր չեն սովորում էթիկա, ոչ էլ կրոնական առարկաներ, բայց դա այդպես չէ դեռահասների դեպքում, ովքեր սովորում են էթիկա և կրոնական առարկաներ: Գեոդեգիների բոլոր խմբերը դասում են ամենացածր ժողովրդական կողմնորոշումը և ուժը որպես ապրելակերպ:

Արժեքային կողմնորոշումների, գործիքային և վերջնական արժեքների հետ կապված տարբերությունները բացահայտվում են տարբերակի եզակի վերլուծության (ANOVA) հաշվարկով: Գեոդեգիների խմբերի մասնակի համեմատությունը կատարվում է Bonferroni հետիոկ թեստի միջոցով: Կարելի է ընկալել, որ 0,01 ($p < 0,01$) մակարդակի վիճակագրորեն զգալի տարբերություններ կան գեոդեգիների խմբերի միջև հետևյալ արժեքային կողմնորոշումների վերաբերյալ՝ ընտանիք, ալտրուիստական և օգտակար կողմնորոշում, համագործակցություն և ինդիվիդուալիստական կողմնորոշում, վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություն՝ 0.05 մակարդակ ($p < 0.05$) գոյություն ունի կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասների և դեռահասների շրջանում, ովքեր չեն սովորում ոչ էթիկա, ոչ էլ կրոնական առարկաներ (Աղյուսակ 1):

Արժեքային կողմնորոշումներ	M			SD			F	p
	AP	AE	AH	AP	AE	AH		
Ընտանիքի կողմնորոշում	**6,29	**6,14	**5,54	1,30	1,50	1,71	8,331	,000
Ալտրոուխտական կողմնորոշում	**5,37	**4,72	**4,11	1,67	1,68	1,66	17,029	,000
Ճանաչողական կողմնորոշում	4,41	4,24	4,29	1,86	1,99	2,09	,210	,811
Օտիլիտար կողմնորոշում	**3,60	**5,17	**5,14	1,97	1,56	1,74	30,067	,000
Հանրաճանաչ կողմնորոշում	*2,41	2,73	*3,03	1,89	1,88	1,99	3,132	,045
Անհատական կողմնորոշում	*4,44	4,77	*5,22	2,15	2,13	1,90	4,425	,013
Պրոմեթեական ակտիվություն	4,70	4,55	4,34	1,71	1,87	1,72	1,325	,267
Ջեդոնիզմ	**2,87	**4,42	**4,49	1,86	2,03	2,07	24,155	,000
Կրոնականություն	**6,81	**4,42	**3,78	0,58	2,22	2,41	75,770	,000
Ուժ	**2,52	**3,45	**3,60	1,84	2,07	2,18	9,367	,000

Աղյուսակ 1. Տարբեր կրթական տիպեր ունեցող դեռահասների միջև արժեքային կողմնորոշման տարբերությունների արդյունքները

Նշում. AP – դեռահասներ, ովքեր սովորում են կրոնական առարկաներ և էթիկա; AE – դեռահասների ուսուցման էթիկա; AH – դեռահասները չեն սովորում ոչ էթիկա, ոչ կրոնական առարկաներ. * - Bonferroni հետիոկ թեստի օգտագործումից հետո խմբերի միջև վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություններ 0,05 մակարդակի վրա ($p < 0,05$); ** - խմբերի միջև վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություններ 0,01 մակարդակի վրա ($p < 0,01$) Բոնֆերոնի հետիոկ թեստի օգտագործումից հետո: Ավելի բարձր թվաբանական միջին (M) նշանակում է բարձր դասակարգված գործիքային արժեք:

Կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասները ազնվությունն ամենաբարձրն են դասում գործիքային արժեքներից: Էթիկայի ուսուցման խմբում ամենաբարձրն է ամբիցիոզությունը, միևնույն էթիկա չսովորող խումբը, ոչ էլ կրոնական առարկաները համարում են ինքնատիրապետումը որպես

ամենակարևոր արժեք: Գեոդեզիների բոլոր երեք խմբերը գնահատում են թվարկված գործիքային արժեքներից ամենաքիչ մրցակցությունը:

Վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություններ 0,01 մակարդակի վրա ($p < 0,01$) գոյություն ունեն գեոդեզիների երեք խմբերի միջև հետևյալ գործիքային արժեքների վերաբերյալ՝ համագործակցություն, կարողություն, օգնություն, առատաձեռնություն և մրցակցում: Ինչ վերաբերում է ազնվության գործիքային արժեքին, ապա տարբերություն կա կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասների միջև 0,01 մակարդակի վրա ($p < 0,01$), իսկ դեռահասները, ովքեր սովորում են ոչ էթիկա, ոչ կրոնական առարկաներ: Գեոդեզիների այս երկու խմբերի միջև կա վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություն 0.05 մակարդակի վրա ($p < 0.05$)՝ կապված գործիքային արժեքների տրամաբանության հետ: Կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասները տարբերվում են մաքուր գործիքային արժեքից: Այս տարբերությունը վիճակագրորեն նշանակալի է 0.05 մակարդակի վրա ($p < 0.05$): Էթիկա սովորող դեռահասների և ոչ էթիկա սովորող, ոչ էլ կրոնական առարկաներ չսովորող դեռահասների միջև կա 0,05 ($p < 0,05$) մակարդակի վիճակագրորեն զգալի տարբերություն գործիքային արժեքի՝ վճռականության առումով (Աղյուսակ 2):

Գործիքային արժեքներ	M			SD			F	p
	AP	AE	AH	AP	AE	AH		
Հավակնոտություն	6,87	5,60	6,74	4,52	4,60	4,87	2,518	,082
Համագործակցություն	*7,94	*7,90	*9,43	4,04	4,47	4,45	5,153	,006
Ինքնատիրապետում	6,80	5,70	6,40	4,77	4,13	4,78	1,756	,174
Անկախություն	8,01	6,97	6,69	5,39	4,58	5,18	2,212	,111
Ազնվություն	**4,50	5,72	**6,63	3,85	4,15	4,39	7,838	,000
Վճռականություն	7,22	*7,79	*6,40	3,93	4,15	3,59	4,256	,015
Հնարամտություն	7,74	7,07	7,37	3,92	3,97	3,99	,837	,434
Հնարավորություն	**9,00	**7,34	*7,78	3,73	3,68	3,89	6,012	,003

Օգնություն	**6,92	**9,06	**9,40	4,05	4,12	4,17	12,31 8	,000
Անմեղություն	*9,21	*10,59	9,81	4,02	3,85	4,23	3,485	,032
Առատաձեռնություն	**8,28	**10,29	**10,43	4,53	4,21	4,36	8,748	,000
Տրամաբանություն	*10,26	9,29	*8,75	3,68	4,05	4,16	4,349	,014
Գիտակցություն	9,69	9,48	9,15	4,00	4,12	4,10	,552	,576
Քաղաքավարություն	9,16	10,31	9,72	4,29	3,81	3,96	2,442	,088
Մրցակցություն	**13,77	*12,15	**11,55	3,33	4,67	4,66	8,226	,000
Նրբանկատություն	10,57	10,55	9,88	4,29	4,18	4,35	1,079	,341

Աղյուսակ 2. Տարբեր կրթական տիպ ունեցող դեռահասների միջև գործիքային արժեքների տարբերությունների արդյունքները

Նշում. AP – դեռահասներ, ովքեր սովորում են կրոնական առարկաներ և էթիկա. AE – դեռահասների ուսուցման էթիկա; AH – դեռահասները չեն սովորում ոչ էթիկա, ոչ կրոնական առարկաներ. * - Bonferroni հետհոկ թեստի օգտագործումից հետո խմբերի միջև վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություններ 0,05 մակարդակի վրա ($p < 0,05$); ** - խմբերի միջև վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություններ 0,01 մակարդակի վրա ($p < 0,01$) Բոնֆերոնի հետհոկ թեստի օգտագործումից հետո: Ստորին թվաբանական միջինը (M) նշանակում է բարձր դասակարգված տերմինալ արժեք:

Դեռահասները, ովքեր սովորում են կրոնական առարկաներ և էթիկա, ամենաբարձր մտքի խաղաղությունն են համարվում վերջնական արժեքներից: Էթիկայի ուսուցման խմբում ամենաբարձր վարկանիշն ունի ինքնահարգանքը, մինչդեռ խմբում ոչ էթիկայի ուսուցումը, ոչ էլ կրոնական առարկաները չեն համարում ամենակարևոր ներդաշնակ ընտանեկան կյանքը: Անկեղծ սերն ու իսկական բարեկամությունը բարձր են գնահատում գեոդեզիստների բոլոր երեք խմբերը, և նրանք առնվազն կարևոր են համարում հաճույքն ու հրաշքների աշխարհը:

Վիճակագրորեն զգալի տարբերություններ 0.01 մակարդակի վրա ($p < 0.01$) գոյություն ունեն հետազոտողների երեք խմբերի միջև հետևյալ վերջնական արժեքների վերաբերյալ. խաղաղություն աշխարհում, ինքնահարգանք, մտքի

խաղաղություն, արդարություն, տնտեսական բարեկեցություն և հաճույք: Ինչ վերաբերում է տերմինալ արժեքներին. հետաքրքիր կյանք և սոցիալական արդարություն, կա 0,05 մակարդակի վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություն ($p < 0,05$) կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասների և դեռահասների միջև, ովքեր ոչ էթիկա են սովորում, ոչ էլ կրոնական առարկաներ (Աղյուսակ 3):

Տերմինալային արժեքներ	M			SD			F	p
	AP	AE	AH	AP	AE	AH		
Սոցիալական հեղինակություն	9,28	8,89	9,60	4,56	4,90	4,79	,721	,487
Չետաքրքիր կյանք	*9,30	8,61	*7,58	4,48	4,89	4,47	4,250	,015
Իսկական բարեկամություն	5,48	5,89	5,90	3,63	3,91	3,46	,482	,618
Խաղաղություն աշխարհում	**6,46	**8,44	**9,30	4,23	4,56	4,88	11,748	,000
Ինքնահարգանք	**9,57	**5,87	**6,84	4,40	4,14	4,12	24,002	,000
Ներդաշնակ ընտանեկան կյանք	5,68	6,19	5,43	4,03	4,39	4,17	1,085	,339
Մտքի խաղաղություն	**4,90	**7,35	**6,96	3,59	4,24	4,43	11,637	,000
Անաչառություն	**8,29	**8,06	**9,84	3,28	3,62	4,19	8,588	,000
Իմաստություն	7,57	7,99	7,39	3,70	3,88	4,02	,824	,440
Տնտեսական բարեկեցություն	**11,44	*10,65	**9,36	3,96	4,43	4,99	7,380	,001
Իրական սեր	6,02	5,91	6,90	4,08	4,06	4,20	2,310	,101
Ինքնակատարելագործում	7,91	8,80	7,82	4,10	4,06	4,20	2,216	,111
Անվտանգություն սիրելիների համար	8,06	8,77	7,80	3,97	4,25	3,87	2,027	,133
Հաճույք	**12,96	**11,25	**12,01	3,70	3,84	3,47	10,249	,000

Սոցիալական արդարություն	*10,73	11,23	*12,01	3,70	3,84	3,47	3,802	,023
Հրաշքների աշխարհ	11,69	11,80	12,36	4,09	4,10	3,98	1,008	,366

Աղյուսակ 3. Տարբեր կրթական տիպեր ունեցող դեռահասների միջև տարբերությունների արդյունքները տերմինալ արժեքների վերաբերյալ

Նշում. AP – դեռահասներ, ովքեր սովորում են կրոնական առարկաներ և էթիկա. AE – դեռահասների ուսուցման էթիկա; AH – դեռահասները չեն սովորում ոչ էթիկա, ոչ կրոնական առարկաներ. * - Bonferroni հետհոկ թեստի օգտագործումից հետո խմբերի միջև վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություններ 0,05 մակարդակի վրա ($p < 0,05$); ** - խմբերի միջև վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություններ 0,01 մակարդակի վրա ($p < 0,01$) Բոնֆերոնի հետհոկ թեստի օգտագործումից հետո: Ստորին թվաբանական միջինը (M) նշանակում է բարձր դասակարգված տերմինալ արժեք:

Քննարկումներ

Ըստ ստացված արդյունքների՝ կարելի է եզրակացնել, որ կան կյանքի ոճեր, որոնք բարձր են գնահատվում գեոդեգիստների բոլոր խմբերի կողմից: Դրանք են՝ ընտանեկան կողմնորոշումը, ինդիվիդուալիստական կողմնորոշումը և պրոմթեական գործունեությունը: Ընտանիքը բարձր է գնահատվում բոլոր հետազոտողների կողմից, քանի որ դեռահասները սուբյեկտիվորեն զգում են ընտանիք ստեղծելու և պահպանելու անհրաժեշտությունը: Անհատական կողմնորոշումը պատահական չէ բոլոր հետազոտողների կողմից բարձր վարկանիշ ունեցողների շարքում, քանի որ պատանեկությունը մի շրջան է, երբ երիտասարդներն ուղղված են իրենց և անձնական անկախությանն ու բարեկեցությանը: Նման արդյունքները համապատասխանում են նաև տվյալ տարածքում այլ հետազոտողների կողմից ստացված արդյունքներին, Պրոմթեական գործունեությունը հաճախ չի հանդիպում բարձրակարգ արժեքային կողմնորոշման այլ հետազոտություններում, ինչպես այստեղ: Ընդհակառակը, որոշ հետազոտողների մոտ այն ամենացածրն է: Սա նշանակում է, որ միջին և հասարակության մեջ ավելի լավ և արդար հարաբերություններ ստեղծելու համար հանձնառությունը և երկարաժամկետ նպատակների ու գաղափարների համար պայքարը դրսևորվել է որպես

հետազոտողների ամբողջ խմբի առաջնահերթություններից մեկը: Նման արդյունքները կարելի է համարել որպես նորություն՝ ի տարբերություն տվյալ տարածքի դեռահասների արժեքային կողմնորոշումների նախորդ հետազոտության: Այս ոճի մեծ ժողովրդականությունը կարող է պայմանավորված լինել Մակեդոնիայի ուսումնա-կրթական համակարգում իրականացվող վերջին փոփոխություններով և անհատների համար սոցիալական կարևորության ավելացմամբ և երկարաժամկետ նպատակներ ձևավորելով:

Կրոնականությունը ամենաբարձր վարկանիշն ունի դեռահասների կողմից, ովքեր սովորում են կրոնական առարկաներ և էթիկա, իսկ հետազոտողների մնացած երկու խմբերը այն դասում են վերջինների շարքում՝ ըստ կարևոր ապրելակերպի: Կրոնականությունը նաև ամենացածրն է դեռահասների այլ հետազոտություններում: Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասների կողմից կրոնականության բարձր նախընտրությունը կապված է նրանց կրթության տեսակի հետ: Չեղոնիզմը որպես ապրելակերպ բարձր է դասվում այն հետազոտողների խմբի կողմից, ովքեր չեն սովորում ոչ էթիկա, ոչ էլ կրոնական առարկաներ, բայց դա այդպես չէ գեոդեզիների մնացած երկու խմբերի դեպքում: Չեղոնիզմը որպես նախընտրելի արժեքային կողմնորոշում հանդիպում է բազմաթիվ այլ հետազոտություններում: Այս դեպքում, բացառությամբ դեռահասների, ովքեր ո՛չ էթիկա են սովորում, ո՛չ կրոնական առարկաներ, մյուս դեռահասները սոցիալական կյանքից և հաճույքից առաջ առավելություն են տալիս այլ արժեքային կողմնորոշումների: Օրինակ, ալտրոուհստական կողմնորոշումը բարձր է գնահատվում հետազոտողների այս երկու խմբերի կողմից, բայց ոչ դեռահասները, ովքեր չեն սովորում ոչ էթիկա, ոչ էլ կրոնական առարկաներ: Ալտրոուհստական կողմնորոշումը դեռահասների կողմից բարձր է դասվում Ռոտի և Չավելկայի 1973թ. հետազոտության մեջ, սակայն վերջինիս հետազոտությունները բավականին ցածր են: Նման արդյունքները վկայում են կյանքի ոճերի ժողովրդականության կրկնակի աճի մասին, որը ենթադրում է պարտավորություն ընդհանուր շահերի և ուրիշների բարօրության համար, հատկապես այն դեռահասների մոտ, ովքեր սովորում են էթիկա և/կամ կրոնական առարկաներ:

Օգտակար կողմնորոշումը բարձր է դասվում դեռահասների կողմից, ովքեր սովորում են էթիկա և նրանք, ովքեր ոչ էթիկա են սովորում, ոչ էլ կրոնական

առարկաներ, բայց դա այդպես չէ էթիկա կամ կրոնական առարկաներ սովորող դեռահասների դեպքում: Տարածքի արժեքային կողմնորոշումների այլ հետազոտություններով ընդգրկված դեռահասները նույնպես բարձր են գնահատում ուսիլիտար կողմնորոշումը, բացառությամբ Rot-ի և Havelka-ի 1973թ. հետազոտության, որտեղ ուսիլիտար կողմնորոշումը ամենացածրն է: Փաստորեն, արդյունքները ցույց են տվել, որ դեռահասները գնահատում են բավականին բարձր վարձատրվող աշխատանքը, նյութական անվտանգությունը և հարմարավետ կյանքը: Սա միայն այն դեպքը չէ, երբ դեռահասները սովորում են կրոնական առարկաներ, որոնց կրթության ընթացքում հանձնարարվում է ավելի շատ հարգել հոգևոր, քան նյութական արժեքները: Գեոդեզիների բոլոր խմբերը դասում են ամենացածր ժողովրդական կողմնորոշումը և ուժը որպես ապրելակերպ: Սա նաև համապատասխանում է այլ հետազոտություններին այն ոլորտում, որտեղ ավելի բարձր սոցիալական ներգրավվածություն պահանջող ոճերը ցածր են:

Վարքագծի ձևերից՝ ազնվությունը, ինքնատիրապետումը և հավակնոտությունը բարձր են գնահատվում գեոդեզիների բոլոր խմբերի կողմից, բայց այնուամենայնիվ ազնվությունն ամենակարևորն է կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասների համար, հավակնոտությունը դեռահասների համար, մինչդեռ էթիկա սովորող դեռահասների համար՝ խումբը, ոչ էլ կրոնական առարկաները ինքնատիրապետումը համարում են ամենակարևոր արժեք: Գեոդեզիների բոլոր երեք խմբերը նախընտրում են ամենաքիչը մրցակցել թվարկված գործիքային արժեքներից:

Կյանքի նպատակներից ելնելով, կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասներն ամենաբարձր մտքի խաղաղությունն են: Խմբային ուսուցման էթիկա դասակարգում է ամենաբարձր ինքնահարգանքը, մինչդեռ խումբը ոչ էթիկա ուսուցման, ոչ էլ կրոնական առարկաներ ամենակարևորը համարում է ներդաշնակ ընտանեկան կյանքը: Անկեղծ սերը և իսկական ընկերությունը բարձր են գնահատվում բոլոր երեք խմբերի կողմից, և նրանց համար ամենաքիչ կարևորը հաճույքն է և հրաշքների աշխարհը:

Ելնելով վերը ներկայացված արդյունքներից՝ կարող ենք եզրակացնել, որ դեռահասների շրջանում տարածված են մարդկային արժեքները, ինչպիսիք են ընտանիքը, ընկերությունը և սերը: Նրանք բավականին ավելի կողմնորոշված են դեպի հոգեւոր, ապա նյութական արժեքներ: Ինչ վերաբերում է կրթության տեսակին, ապա, իհարկե, այն առավել ընդգծված է կրոնական առարկաներ

սովորող դեռահասների մոտ, և ըստ այդմ նրանք ամենաբարձրն են գնահատում ազնվությունն ու մտքի խաղաղությունը որպես արժեք: Այնուամենայնիվ, գեոդեզիների բոլոր երեք խմբերը համաձայն են այն կարծիքին, որ հաճույքը և հրաշալի աշխարհը այնքան էլ կարևոր չեն իրենց կյանքում, որքան սերն ու հոգատարությունը մտերիմների և ընկերության մասին:

Նախընտրելի արժեքների և ապրելակերպի տարբերությունների վերաբերյալ կարող ենք եզրակացնել, որ.

ա) Կրոնական առարկաներ և Էթիկա սովորող դեռահասները ամենակարևորն են համարում հավատն առ Աստված և կյանքը՝ ըստ հավատքի մասին իրենց սովորածի. այնուհետև հանդիպել մի մարդու, ով կսիրի իրենց, և նրանք կսիրեն, և նրա հետ կկազմեն ընտանիք, որին նրանք ամբողջությամբ կնվիրվեն: Նրանց համար նաև կարևոր է օգնել այլ մարդկանց: Այս դեռահասները տարբերվում են նաև հետազոտողների մյուս խմբերից, քանի որ նրանք նախընտրում են ավելի շատ գործիքային արժեքներ՝ ազնվություն, օգնություն, համագործակցություն, առատաձեռնություն և մաքուր, և ավելի քիչ մրցակցող, տրամաբանություն և կարողություն: Գեոդեզիների այս խումբը, ի տարբերություն մնացածների, զգալիորեն ավելի շատ է նախընտրում այս վերջնական արժեքները. Արդարությունն ավելի շատ գնահատվում է դեռահասների կողմից՝ ոչ Էթիկա սովորող, ոչ էլ կրոնական առարկաներ, բայց ավելի քիչ Էթիկա սովորող դեռահասների կողմից:

բ) Դեռահասների Էթիկայի ուսուցման համար ամենակարևորը ընտանիքի համար հոգատարությունն է և լավ վարձատրվող աշխատանք ունենալը, որն ապահովում է նրանց լիարժեք նյութական անվտանգություն և անկախ լինելու և սեփական բարեկեցության համար հոգ տանելու հնարավորություն: Գեոդեզիների այս խումբը հարգում է կարողությունները զգալիորեն ավելի շատ, քան գեոդեզիների մյուս խմբերը և զգալիորեն ավելի քիչ վճռականություն և մաքուր, որպես վարքագծի ձևեր: Նրանք ավելի շատ նախընտրում են համագործակցությունը, օգնությունը, առատաձեռնությունը և մրցակցությունը որպես գործիքային արժեքներ, քան դեռահասները՝ ոչ Էթիկա սովորելը, ոչ էլ կրոնական առարկաները, բայց զգալիորեն ավելի քիչ, քան կրոնական առարկաներ և Էթիկա սովորող դեռահասները: Ինչ վերաբերում է կյանքի նպատակներին, ապա հետազոտողների այս խումբը նախընտրում է ինքնահարգանքը, արդարությունը և հաճույքը զգալիորեն ավելի շատ, քան գեոդեզիների մյուս երկու խմբերը, և մտքի խաղաղությունը զգալիորեն ավելի

քիչ է, քան բոլոր հետազոտողները: Նրանք ավելի շատ են գնահատում խաղաղությունն աշխարհում, քան դեռահասները՝ ո՛չ էթիկա սովորում, ո՛չ կրոնական առարկաներ, այլ զգալիորեն ավելի քիչ, քան կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասները: Տնտեսական բարեկեցությունը նրանք զգալիորեն ավելի շատ են գնահատում, քան դեռահասները, ովքեր սովորում են կրոնական առարկաներ և էթիկա, բայց զգալիորեն ավելի քիչ, քան դեռահասները՝ ոչ էթիկա սովորում, ոչ էլ կրոնական առարկաներ:

գ) Դեռահասների համար ոչ էթիկա սովորելը, ոչ էլ կրոնական առարկաները ընտանիքը նույնպես առաջին տեղում է, այլ նաև նյութական անվտանգությունը, քանի որ նրանց համար մեծ նշանակություն ունի նաև զվարճությունն ու հաճույքը կյանքից: Գործիքային արժեքներից գեոդեզիների այս խումբը զգալիորեն ավելի շատ է նախընտրում վճռականությունն ու տրամաբանությունը, քան հետազոտողների մյուս երկու խմբերը, և զգալիորեն պակաս, քան հետազոտության երեք խմբերը կամ կարևորում են մրցակցությունը, առատաձեռնությունը, համագործակցությունը, օգնելը և ազնվությունը: Նրանք նախընտրում են կարողությունները զգալիորեն ավելի, քան դեռահասները, որոնք սովորում են կրոնական առարկաներ և էթիկա, բայց ավելի քիչ, քան դեռահասները սովորում են էթիկա: Գեոդեզիների այս խումբը, ի տարբերություն մյուս երկու խմբերի, նախընտրում է զգալիորեն ավելի շատ հետևյալ վերջնական արժեքները՝ հետաքրքիր կյանք և տնտեսական բարեկեցություն, և զգալիորեն ավելի քիչ՝ սոցիալական արդարություն, արդարություն և խաղաղություն աշխարհում: Իրեն հարգելը և հաճույքը գերադասում են ավելի շատ, քան կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասները, բայց ավելի քիչ, քան սովորելու էթիկա ունեցող դեռահասները: Մտքի խաղաղությունը նրանք ավելի շատ են գնահատում, քան էթիկա սովորող դեռահասները, բայց զգալիորեն ավելի քիչ, քան կրոնական առարկաներ և էթիկա սովորող դեռահասները:

Եզրակացություն

Արժեքների և արժեքային կողմնորոշումների ուսումնասիրությունը հատկապես կարևոր է դեռահասության տարիքում, քանի որ դա օնտոգենեզի շրջանն է, երբ տեղի է ունենում արժեքային կողմնորոշումների զարգացում,

ինչը հնարավորություն է տալիս նրանց գործել որպես առանձին համակարգ: Դրանք հատկապես ազդում են անձի կողմնորոշման և ակտիվ սոցիալական դիրքի վրա: Շատ արժեքային կողմնորոշումներ ձևավորվում են հենց դեռահասության շրջանում, քանի որ երիտասարդներն ավելի ենթակա են հասարակության սոցիալական և մշակութային փոփոխություններին:

Տարբեր կրթական տիպերով դեռահասների արժեքային կողմնորոշումների, գործիքային և վերջնական արժեքների ցույց տրված տարբերությունները բավական են եզրակացնելու, որ դեռահասների արժեքային կողմնորոշումների միջև կա վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություն՝ կախված նրանց կրթության տեսակից, համապատասխանաբար՝ կախված այն հանգամանքից, որ նրանք սովորում են էթիկա կամ կրոնական առարկաներ կամ , նման առարկաները դասախոսություններում ներառված չեն:

Ակնհայտ է, որ դեռահասների մոտ արժեքային կողմնորոշումները վերջին տարիներին ենթարկվում են փոփոխությունների, և դա, անշուշտ, կանդրադառնա ընդհանրապես հասարակության ապագայի վրա, քանի որ մեր օրերում դեռահասները մեր երկրի ապագա ինտելեկտուալ ռեսուրսներն են: Այդ իսկ պատճառով այս խնդրի ուսումնասիրությունները կարևոր են ողջ հասարակության համար: Դրանք ցույց են տալիս երիտասարդների և դրա հետ մեկտեղ հասարակության մեջ տեղի ունեցող սոցիալական, մշակութային և հոգևոր փոփոխությունները: Այսպիսով, կրթական հաստատությունների հիմնական առաքելությունը պետք է ուղղված լինի դեռահասների անհատականության և նրանց հոգևոր ներուժի լիարժեք զարգացման համար պայմանների ստեղծմանը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- **Տրենկ Ռ., Շակիչ Վ. և Իվիչիչ Ի. (2002):** Դեռահասների արժեքներ և արժեքային կողմնորոշումներ. Հիերարխիա և կապ վերաբերմունքի և վարքագծի հետ, Սոցիալական գիտությունների ինստիտուտ, Իվո Պիլար, Չագրեբ, Խորվաթիա:
- **Լազարևիչ Դ. (1987):** Երիտասարդական ապրելակերպը որպես դեռահաս ուսանողների հետ խմբային աշխատանքի բովանդակություն, Բելգրադ: Ուսուցիչների կրթության մանկավարժական ակադեմիա:
- **Մատիչ Դ. (1990):** Արժեքները որպես սոցիոլոգիական գիտության առարկա, Սոցիոլոգիայի ակնարկ:
- **Ռոտ Ն. և Յավելկա Ն. (1973):** Ազգային կապվածություն և արժեքներ ավագ դպրոցի երիտասարդների շրջանում. Բելգրադ: Հոգեբանության ինստիտուտ և Սոցիալական գիտությունների ինստիտուտ:
- **Բիթինաս Բ. (1971):** Բազմաչափ վերլուծություն մանկավարժության և մանկավարժության և հոգեբանության մեջ: Վիլնյուս:
- **Գոլուբ Ա. Մ. (2009):** Հանգստի գործունեության գործընթացում երիտասարդության արժեքային կողմնորոշումների ձևավորում, Սոցիալական մանկավարժական աշխատանք:
- **Յուկսիմովիչ Ս. և Մաքսիչ Ս. (2006):** Դեռահասների արժեքային կողմնորոշումները. կողմնորոշում դեպի սեփական բարությունը և ուրիշների բարեկեցությունը: Բելգրադի մանկավարժական հետազոտությունների ինստիտուտի նյութեր:
- **Պետրովիչ Ջ. և Չոտովիչ Մ. (2012):** Դեռահասները Սերբիայում, նոր արժեքների որոնման մեջ: Նովի Սադի համալսարան, փիլիսոփայության ֆակուլտետ, հոգեբանության բաժին:
- **Ռեյք Բ. և Ադրոք Կ. (1978):** Փոխվում են արժեքները, վերաբերմունքը և վարքագիծը: Բելգրադ, Նոլիտ:
- **Սոլոգուբ Ի. Ֆ. (2003):** Գիմնագիայի ուսանողների արժեքային կողմնորոշումները, Կրթություն և դաստիարակություն:
- **Ստոյանովա, Բ. և Միլոշևա, Լ. (2009):** Արժեքային կողմնորոշումները դեռահասների շրջանում. Կրթություն, տեսության և պրակտիկայի ամսագիր: Մանկավարժական ֆակուլտետ, Գոցե Դելչևի Համալսարան, Շտիպ:
- **Տրիցիանո, Ա. (2007):** Դեռահասների բարոյական բանականությունը այսօրվա սոցիալական համատեքստում, Փիլիսոփայության ֆակուլտետի տարեգիրք, Սկոպյե:
- **Շիրոքիչ Օ. (2007 թ.).** Բարոյական արժեքային կողմնորոշումների ձևավորման հարցին, Նախադպրոցական կրթություն: